

ON DÖRT YAŞINDAKİ KÜÇÜK DANCİ

Camille Laurens Romancı, denemeci. Aralarında *Dans ces bras-là* (2000 Femina ödüllü) ve *Celle que vous croyez* (Gallimard, 2016) adlı yapıtlarının bulunduğu yirminin üzerinde kitap yayınladı. Yapıtları otuzdan fazla dile çevrildi.

Şehsuvar Aktaş 1964'te Ankara'da doğdu. Ankara Charles de Gaulle Lisesi'ni, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tiyatro Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde yüksek lisans, ardından doktorasını yapan Aktaş, 1989-91 yıllarında Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. 1983'ten başlayarak birçok oyunda sahneye çıktı ya da yönetmenlik yaptı. Ayrıca televizyon dizilerinde oynadı, atölye çalışmalarına katıldı. Tiyatro çalışmalarının yanında çevirmenlik yapmaya devam ediyor.

CAMILLE LAURENS

On Dört Yaşındaki
Küçük Dansçı

Çeviren
Şehsuvar Aktaş

YAPI KREDİ YAYINLARI

Jean-Marc Roberts'in anısına

Yapı Kredi Yayınları - 5377
Sanat - 253

Camille Laurens / On Dört Yaşındaki Küçük Dansçı
Özgün adı: **La petite danseuse de quatorze ans**
Çeviren: **Şehsuvar Aktaş**

Kitap editörü: **Korkut Erdur**
Düzeltili: **Başak Günsever**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Merve Çakıroğlu**

Baskı: Sena Ofset Ambalaj, Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu Sk. 2. Matbaacılar Sitesi B Blok
Kat: 6 No: 4NB 7-9-11 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Telefon: (0 212) 613 38 46
Sertifika No: 12064

Çeviriye temel alınan baskı: Éditions Stock, Paris, 2017
1. baskı: İstanbul, Mayıs 2019
ISBN 978-975-08-4501-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2018
Sertifika No: 12334
© Editions Stock, 2017

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Sanatçı için rahat tutsun: Bugün anlaşılmayan yapıta belki bir gün bir müzede yeni bir sanatın ilk örneği olarak saygıyla bakılacaktır.

Nina de Villard

Parisli Minotor'a kurban olarak sunulmuş narin yaratıklar olan şu zavallı küçük kızların ne garip bir yazgısı var. Antik dönemin Minotor'undan çok daha korkunç olan o canavar ki, her yıl, asla bir Theseus'un kurtarmaya gelemeyeceği yüzlerce bakireyi parçalayıp yutuyor!

Théophile Gautier

Dünyaca ünlü birisi, peki ama kaç kişi onun adını biliyor? Suretine Washington'da, Paris'te, Londra'da, New York'ta, Dresden ya da Kopenhag'da hayranlıkla bakılıyor, peki ama mezarı nerede? Yaşını, on dört yaşında olduğunu, yaptığı işi biliyoruz, çünkü çocuklarımızın okula gittiği o yaşta onun yaptığı bir iş sayılıyordu o zamanlar. 1880'li yıllarda Paris Operası'nda küçük fare* olarak dans ediyordu ve küçük kızlarımızın sıklıkla hayalini kurduğu bu şey onun için bir rüya ve bizim çocukluğumuzun da mutlu çağı değildi. *Mutlu Çağ* ben çocukken bir televizyon dizisinin adıydı, yaramazlık yapan Paris Operası öğrencileri gösterilirdi, kızlar Garnier Sarayı'nın (Paris Operası) çatısına tırmanıyorlardı, hatırlıyorum da başlarına bir bela gelecek, oradan düşecekler ya da kovulacaklar diye korkardık, katı bir disiplin hakimdi. Dizinin nasıl bittiğini hatırlamıyorum – adına bakılırsa kesin iyi bitmiştir. 1880'deki küçük dansçı kız ise birkaç yıl süren zahmetli çalışmanın ardından kovuldu, müdür provalara gelmemesinden bıkmıştı, yalnızca son üç aylık dönemde on bir kez devamsızlığı olmuştu. Bunun nedeni başka bir işi daha olmasıydı, hatta iki işi, çünkü Opera'dan kazandığı birkaç kuruş ne onu ne de ailesini beslemeye yetiyordu. Modellik yapıyordu, ressamlara ya da heykeltıraşlara poz veriyordu. Bunların arasında Edgar Degas da vardı. Atölyesinde poz verirken onun sayesinde diğer küçük kızlardan daha ölümsüz olacağını biliyor muydu acaba? Aptalca bir soru, sanki yapıt yaşamdan daha değerliymiş gibi. Ölümünden bir yüzyıl sonra büyük müze salonlarında Opera'nın fuayesindeki

* Paris Operası'nda dans eğitimi gören ve gösterimlere çıkan yedi ila on dört yaş arasındaki kız çocuklara *petit rat*, küçük fare denir. XIX. yüzyılda çok yoksul ailelerden gelen, düşük ücretle ve zorlu koşullarda çalıştırılan çocuklardır bunlar. Yazar metinde bu çocuklardan söz ederken "fare" sözcüğünün ilk anlamına sıkça göndermede bulunduğu için çeviride küçük dansçı kız anlamına gelen *petit rat* tanımı "küçük fare" olarak korunmuştur (ç.n.).

o beyler gibi hâlâ çevresinde dolaşılacağını, annesinin buyruğuyla bedenini sattığı batakhanelerdeki müşterileri gibi insanların kendisini –bronzlaşmış kırılğan bedenini– baştan aşağı inceleyeceklerini öğrenmesinin beyhude olacağını da yeri gelmişken söylemeli. Sonuçta belki de öyle olmuş ve kimi zaman bunları düşünmüştür, kim bilir? Prusya'yla yapılan savaş sırasında korumaya alınıp yenilgiden sonra tekrar yerine konan ve bütün Paris'in hayranlıkla seyretmeye koştuğu, yeni çoğaltma teknikleriyle baskıları daha o zamandan dolaşıma giren *Mona Lisa*'dan söz edildiğini duymamış mıdır? Ellerini arkasında kavuşturmuş, bir bacağı önde, “repo” denilen pozisyonda yorularak saatler boyunca sessizce poz verirken Bay Degas'ın kendisini meşhur edecek kadar yetenekli olduğunu ve küçük figüran suretinin bir gün hayran olunan bir yıldız dönüşeceğini düşünmüş müdür? Böylesi bir geleceği –dansın kendisine asla bahşetmeyeceği bir şöhreti– hayal etmiş midir? Belki. Sonuçta küçük kızların böyle düşleri hep olur.

Bugün MET'ten (Metropolitan Museum of Art) alınmış –onu sırttan, önden ve profilden gösteren– üçkanatlı kartpostalda kendisine bakan ben ise kamuya ilk sergilendiğinde hakkında söylenmiş olan hiçbir şeyi bilmemiş olmasını umut ediyorum. Yani kendisi hakkında... Cézanne'nin karısını resmettiği şu tabloyla ilgili anekdotu hatırlar mısınız? Kimi ziyaretçiler tuvalin önünde durmuş ve şöyle haykırmış: “Ne çirkin yüz!” Öte yandan başkaları ise “Tam bir başyapıt!” diye mırıldanmış. Hangisi daha ağır basar: Tuval mi yoksa model mi, sanat mı yoksa doğa mı? Yapıt bize yaşamı unutturur mu? Kesin olan şu ki küçük dansçı kız gerçek ile onun temsili arasındaki ilişki konusunda kafa yormuyordu. Ötekiler de öyle. 1881 yılının Nisan ayında ilk kez Bağımsızlar Salonu'nda sergilendiği gün aradaki farkı bilenlerin sayısı oldukça azdır. Estetler ve yüksek sosyete mensup kadınlar, eleştirmenler ve sanatseverler büyük sabırsızlıkla heykelin çevresine üşüşürler çünkü heykelin müjdesi bir yıl öncesinden büyük gizemle duyurulmuş ve bir daha hiç ses çıkmamıştır. Ve yine 1881 yılında, Degas, heykeli gecikmeyle, Salon'un açılışından on dört gün sonra yerine taşıtır; o ana dek mekânda boş bir camekân durur ve bu durum tartışmalara konu olur. Söylentiler alıp yürümüştür: Heykel ne mermerden, ne bronzdan, hatta ne alçıdan ne de ahşap malzemedendir, balmumun-

dan yapılmıştır. Genellikle balmumu, yapıta son şeklini vermeden önce, hazırlık aşamasında kullanılır ama sanatçı onu bu malzemeyle yapıp bitirilmiş olarak göstermeyi tercih etmiştir. Ve bir oyuncak bebek gibi gerçek giysiler giydirmiştir. Ayağında gerçek dans patikleri vardır. Saçları gerçektir. Ne tuhaf, değil mi! Lakin bunda şaşırtıcı bir şey yoktur: Burası Resmi Salon değil, giderek akademik ekolden uzaklaşan İzlenimciler tarafından kurulmuş Bağımsızlar Salonu'dur. Gauguin'in ahşap üzerine yaptığı bir portre ve bronz *Küçük Parisli Kız*'ı dışında sergilenen tek heykeldir. Nihayet insanlar onu görecekler! Pissarro'nun, Cassat'nın, Gauguin'in portreleri arasında cam kafeste sergilenir, bu da daha çok merak uyandırır. Dolayısıyla insanlar sabırsızlıkla ilerler, yüzlerini ya da monokllarını saydam bölmeye yaklaştırır ve kaşlarını çatıp geri çekilirler, bu da neyin nesi dercesine, tereddüt eder, hızla uzaklaşır ya da şaşkınlık içinde kalakalırlar. Çünkü her ne kadar duyarlı ve kültürlü iseler de neredeyse hepsi küçük dansçı kız karşısında dehşete kapılır. “Bu sanat değil!” diye haykırır birileri. “Bu bir ucube” der başkaları. “Eciş bücüş bir şey! Bir maymun bu! Bir kontes, zooloji müzesine konsa daha iyi olurdu” diye dalga geçer. Başka birisi bir suçlunun sapkın havası var diyerek daha ileri gider. “Ne çirkin suratlı şey!” der genç bir züppe. “Umarım genelevde yaltak olacağına Opera'da fare olur!”¹ Bir gazeteci şunu sorar: “Gerçekten bu kadar iğrenç, bu kadar itici bir model var mıdır?” Bir eleştirmen İngiliz *Artist* dergisine yazdığı yazıda onu “Aztek kafası ve ifadesiyle”, “yarı geri zekâli” olarak betimler. “Sanat bundan daha aşağıya düşebilir mi?” diye sorar.² Bu ne zevksizlik, ne çirkinliktir! Yapıt ve model, şiddeti bugün bizleri bir hayli şaşırtan bir düşmanlık ve nefret uyandırarak, aynı kınama potasında erir. “Daha yeni buluşa ermiş, bataklık çiçeği olan bu kız çocuğu”³ sanatsal devrimlerin tarihindeki yerini almaktadır.

1 Thomas Sclessor ve Bertrand Tiller, *Le Roman vrai de l'impressionisme*, Paris, Beaux-Arts Éditions, 2010, s. 69.

2 Richard Kendall, “Lart peut-il tomber plus bas?”, *Degas sculpteur* içinde, Paris, Gallimard, 2010, s. 64.

3 Jules Claretie, *Peintres et sculpteurs contemporains*, cilt 2, Paris, 1883, Henri Loyrette'ten alıntı, *Degas*, Paris, Fayard, 1990, s. 393.

Böylelikle küçük dansçı çifte teşhire maruz kalır: Hem başkalarının bakışına ve bundan ötürü yok edilme tehlikesine hem de estetik ve ahlaki bakış açısına. İster bir heykel, ister bir kız çocuğu olsun, o gün hayran olunmaktan ziyade aşağılanmaya yazgılı bir nesneden başka bir şey değildi. Kimse ondan, bedeninden başka değerli bir şeyi olmayan yoksul bir kızdan, kendisini bu riske –beğenilmeme, dolayısıyla ayaklar altına alınma riskine– sokmak ve aşağılanmanın utancına maruz bırakmak için izin istememişti. İşin doğrusu, büyük olasılıkla Salon'a da davet edilmedi. Herhalde Opera'nın hemen yanındaki Capucines Bulvarı'nda açılan serginin sürdüğü üç hafta boyunca oraya hiç gitmedi. Görüştüğü ressam müsveddeleri, yosmalar ve işçi kızlar belki dalga geçerek ona etkinliğin haberini verdiler: “Herkes seni görmeye koşuyor. Mona Lisa mısın?” Ama poz verme seansları onun için çoktan mazide kalmış bir anıydı, o zamandan beri bir sürü şey olmuştu, şimdi on altı yaşındaydı. Hem geçmişe dönmenin ne yararı vardı? Zaten yoksul kızların, fahişelerin, işçi kızların girmesine izin verilmiyordu. Sabrı, hareketsiz kalışı, özverisinden ötürü tebrik edilmiyordu. Güzelliği bir yere kadar takdir ediliyordu o da sanatçının metresiyse. O kadar. Degas'yla yatmamıştı, en azından bilindiği kadarıyla. Basında çıkan eleştirileri de okumadı – okulu erken bırakmıştı, okuma yazması yok denecek kadar azdı. Nadir de olsa olumlu eleştiriler de vardı. En güzeli, şair Charles Cros'nun sevgilisi Nina de Villard'ın eleştirisiydi, sergiden çıktıktan sonra şöyle yazacaktı: “Bu küçük heykel karşısında hayatımın en müthiş sanatsal izlenimlerinden birini edindim: Uzun süreden beri bunu düşünüyordum.”⁴ Marie'nin bundan hiç haberi olmadı. Huysmans'ın övgülerini de okumadı, zaten kendisine değil sanatçıya yönelikti bu övgüler. Yazar heykelin bütün geleneğini ve “yüzyıllardır tekrar edilen kalıplarını”⁵ “böylesine özgün, böylesine cesur [...], gerçekten modern”⁶ bir yapıtla altüst eden Degas'nın özgür tarzını yüceltirken küçük dansçı kızı acımasızca betimler:

“yüzü hastalıklı ve esmer, çizgili ve vaktinden önce yaşlanmış.”⁷ Bense, eleştirmen Paul Mantz'ın ertesi gün *Le Temps*'da “hayvani bir küstahlık”⁸ diye adlandıracağı o meydan okuyan edayla üstada poz verirken ciddi, düzgün insanlarda böylesi bir skandal duygusu uyandırdığına inanmak ve bu skandala o küstah ilgisizliğiyle önceden karşılık vermiş olduğunu düşünmekten hoşlanıyorum, bu küstah ilgisizlikte, bütün pürüzlerin ötesinde, Degas'ninkine benzer, çenesi yukarıda, sakın ve neredeyse gülümseyen özgürlüğünü, kendi özgürlüğünü, ona ait olan özgürlüğü okumak istiyorum.

Çalkantılı 1881 sergisinin sonunda Degas *Küçük Dansçı*'sını evine götürür ve onu bir daha kimseye göstermez. Sanat simsarı Durand-Ruel'in New York'ta 1886'da düzenlediği büyük izlenimci sergiye gitmeyecektir. Gözle görülür biçimde karararak, tütüsü lime lime olmuş, dans ayakkabıları ve dansçı fotoğraflarının yanında, öteberinin arasına sıkıştırılmış bir halde atölyenin bir köşesinde tozlanacaktır. Oysa çağdaşlarının sohbet konusu olmayı hâlâ sürdürmektedir. 1890'lı yıllarda Henri de Régnier ve Paul Helleu şair Stéphane Mallarmé'ye ondan söz ederler. Maurice Denis, Georges Rouault ya da Walter Sickert gibi sanatçılar göz önünden kaldırıldıktan uzun süre sonra bile onu anmayı sürdürürler. 1903'te uyanık koleksiyoncu ve geleceğin süfrajeti Louisine Havemeyer sanatçıya heykeli satın almayı teklif eder: Skandal yaratan küçük dansçı daha yokluğunda gizemle harenmiş ve bir mit olmuştur. Degas bu teklifi reddeder. Onu ne satmak ne de dışarıda sergilemek istiyordur. Bayan Havemeyer, Mary Cassatt'nın tavsiyesiyle birçok kez ısrar edecektir ama Degas baskılara karşı duyarsızdır ve heykeli elinde tutar. Üzerinde biraz daha çalışır, çevresinde dolaşır, onu aklından hiç çıkarmaz: “Bu heykeli tamamlamam gerek, bir ömrü bu uğurda harcamak gerekse de. Ölene kadar uğraşacağım, yeni girdiğim altmış dokuz yaşına rağmen hâlâ yeterince güçlü hissediyorum kendimi”⁹ diye yazar 1903 yazında kaleme aldığı bir mektupta. Bunun üzerine dostları heykelin bronz kalıbının

4 Nina de Villard, “Exposition des artistes indépendant”, *Le Courrier du soir*, 23 Nisan 1881, *Degas sculpteur* içinde, a.g.e., s. 45.

5 Joris-Karl Huysmans, *Écrits sur l'art. L'Art moderne*, “L'exposition des indépendants en 1881”, Paris, GF, 2008, s. 200.

6 A.e., s. 200 ve 203.

7 A.e., s. 200.

8 Paul Mantz, “Exposition des œuvres des artistes indépendants”, *Le Temps*, 23 Nisan 1881.

9 Edgar Degas, “Lettre à Louis Braquaval”, *Catalogue Degas* içinde, musée d'Orsay, Paris, Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1988, s. 344.